

Iva Pasini Tržec

Samostalni istraživač, Beč

Izvozne dozvole iz arhiva austrijskog Saveznog zavoda za spomenike u Beču kao izvor saznanja o skupljačkoj praksi zagrebačkih kolekcionara

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*Primljen – *Received* 1. 6. 2022.

UDK 7.074(497.5)(093)"19"

DOI <https://doi.org/10.31664/ripu.2022.46.11>

Sažetak

Dana 5. prosinca 1918. privremena nacionalna skupština Republike Njemačka-Austrija nakon dugih je prijedora donijela Zakon o zabrani izvoza i prodaje predmeta povijesne, umjetničke i kulturne vrijednosti. Neposredno po donošenju toga Zakona u Državni zavod za spomenike počeli su pristizati zahtjevi privatnika, trgovaca umjetninama, aukcijskih kuća i/ili prijevoznika umjetnina za dozvolu izvoza. Uvidom u sačuvane zahtjeve s određištima Zagreb koji se čuvaju u arhivu Sa-

veznoga zavoda za spomenike u Beču (*Bundesdenkmalamt*) autorica predstavlja aktivnost pojedinih zagrebačkih kolekcionara na bečkom tržištu umjetninama u međuratnom periodu te utvrđuje njihove kontakte s bečkim aukcijskim kućama i trgovcima umjetninama. Ujedno razmatra njihovu ulogu na tamošnjem umjetničkom tržištu nakon prijelomne 1938. godine, kada se većina zahtjeva prvenstveno odnosila na zamolbu dozvole izvoza umjetničkih predmeta zbog iseljenja iz zemlje.

Ključne riječi: *austrijski Savezni zavod za spomenike, izvozne dozvole, Gustav Frank, Vladimir Arko, Rudolf Blis, Hinko Lederer, Artur Oskar Aleksander*

Zakon o zabrani izvoza i prodaje predmeta povijesne, umjetničke i kulturne vrijednosti i izvozne dozvole do 1938. godine

Dana 5. prosinca 1918. privremena nacionalna skupština Republike Njemačka-Austrija nakon dugih je prijedora donijela Zakon o zabrani izvoza i prodaje predmeta povijesne, umjetničke i kulturne vrijednosti (*Gesetz betreffend das Verbot der Ausfuhr und der Veräußerung von Gegenständen von geschichtlicher, künstlerischer oder kultureller Bedeutung*).¹ Broj prodaja umjetničkih predmeta iz privatnih i crkvenih zbirki povećao se još za vrijeme Prvoga svjetskoga rata, no nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije uslijedio je još drastičniji porast zbog sveopćega osiromašenja.² Uredba o izvozu umjetničkih djela i rijetkosti iz 1818. godine odavno je pala u zaborav, a skrupuloznu trgovinu umjetninama pogodovala je neinformiranost prodavatelja, kao i rastući financijski sraz između gubitničkih i pobjedničkih zemalja. Kako bi se odgo-

vorilo »potrebama i hitnosti trenutka« doneseno je »prohibitivno radikalno rješenje.«³ Zakonom se zabranjivao izvoz antikviteta, slika, sitnoslika, crteža, grafika, skulptura, reljefa, medalja, kovanica, tekstila i drugih predmeta umjetničkoga obrta, kao i arheoloških predmeta, arhivalija, starih rukopisa i tiskanih knjiga.⁴ Izuzete su bile samo umjetnine živućih umjetnika, odnosno umjetnika koji su preminuli prije manje od dvadeset godina.⁵ Zakon je ipak u iznimnim slučajevima omogućivao prodaju odnosno izvoz,⁶ a glavnu riječ prilikom donošenja odluke o odobrenju ili onemogućivanju prodaje i/ili izvoza donosio je austrijski Državni zavod za spomenike (*Staatsdenkmalamt*). Ustaljena rutina uključivala je posjet i pregled umjetničkih predmeta od referenta Službe za zaštitu spomenika, a zakon je predviđao i mogućnost podnošenja žalbe unutar četiri tjedna.⁷

U arhivu Saveznoga zavoda za spomenike u Beču (*Bundesdenkmalamt*), sljedniku Državnoga zavoda za spomenike

čuvaju se zahtjevi privatnika, trgovaca umjetninama, aukcijskih kuća i/ili prijevoznika umjetnina za dozvolu izvoza, koji su počeli pristizati odmah po donošenju Zakona o zabrani izvoza. Cjeloviti uvid u zahtjeve do 1938. godine nažalost nije moguć jer su iz razdoblja od donošenja zakona do priključenja Austrije Njemačkoj sačuvane samo četiri kutije spisa, i to za godine 1918. do 1920., te za 1923.⁸ Zahtjevi od 1938. do 1945. godine cjelovito su sačuvani, a danas su za potrebe istraživanja i digitalizirani. Konačne lokacije za izvoz umjetnina uključivale su države odnosno gradove iz cijele Europe, a za ovo istraživanje posebna je pozornost usmjerena zamolbama za izvoz umjetničkih predmeta u Zagreb. Kroz analizu sačuvanih zahtjeva i uvidom u druge izvore predstaviti će se aktivnost pojedinih zagrebačkih kolekcionara na bečkom tržištu umjetninama u međuratnom periodu te utvrditi njihove kontakte s bečkim aukcijskim kućama i trgovcima umjetninama. Ujedno će se razmotriti njihova uloga na tamošnjem umjetničkom tržištu nakon prijelomne 1938. godine, kada se većina zahtjeva prvenstveno odnosila na zamolbu dozvole izvoza umjetničkih predmeta zbog iseljenja iz zemlje.

Uvidom u sačuvane zahtjeve s odredištem Zagreb proizlazi da je većina zahtjeva bila odobrena jer se radilo o umjetninama manje umjetničke vrijednosti, nevažnima za austrijsku kulturu, kojima je tržište umjetninama ionako obilovalo. Sačuvani priloženi listovi za podnošenje zahtjeva za izvozne dozvole iz 1919. i 1920. godine (*Beilageblatt zum Ansuchen um Ausfuhrbewilligung*) sadržavaju podatke kome se izdaje dozvola, ime i adresu pošiljatelja, ime i adresu primatelja te navod o umjetninama. Podaci o pošiljci, težini i broju komada, vrijednosti fakture te mjestu i načinu isporuke navedeni su s druge strane lista. U pravilu su umjetnine vrlo šturo pobrojane, s kratkim opisom i navodom o autoru, no bez podataka o tehnici ili dimenzijama. Molbe iz 1923. godine (*Ansuchen um Ausfuhrbewilligung*) sadrže iste rubrike kao i formulari iz ranijih godina, no one su pobrojane na jednoj stranici te je predviđeno mjesto za opis umjetnina svedeno svega na par redaka. U pojedinim slučajevima sačuvane su i kopije potvrda o procjeni umjetničkih djela (*Duplikat der Bescheinigung über Begutachtung von Kunstgegenständen*), na kojima su umjetnine doduše vrlo rijetko, no ipak iscrpnije opisane. Iako je uz neke zahtjeve sačuvana i fotografija umjetnina, taj slučaj nažalost nije zabilježen za zahtjeve za izvoz umjetnina u Zagreb. Stoga je umjetnine u većini slučajeva vrlo teško identificirati.

Izvozne dozvole na ime Gustava Franka

U pravilu je sačuvan jedan zahtjev po skupljaču, samo u iznimnim slučajevima sačuvano je više njih. Među zamolbama do 1938. godine po broju zahtjeva ističu se one Gustava Franka, koji je kako proizlazi iz sačuvanih dokumenata, na bečkom tržištu umjetninama bio osobito aktivan 1919. godine. Biografski leksikoni donose biografske natuknice samo za oca Gustava Franka, novinara, izdavača i tiskara Jakoba (Jakova) Franka (1840. – 1905.), izdavača lista *Die*

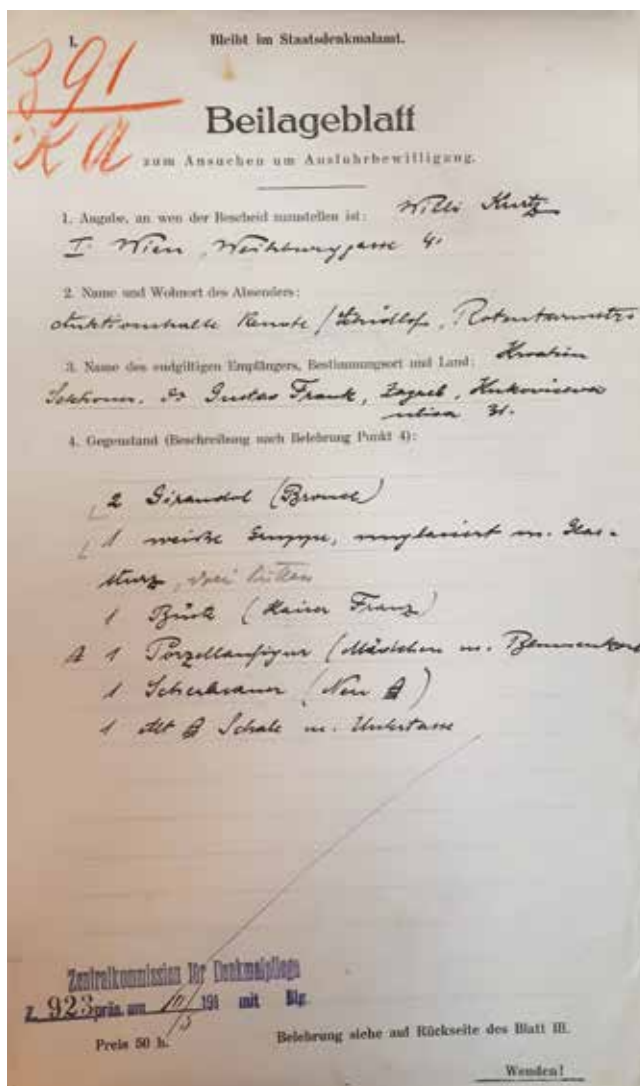
Drau u Osijeku, *Agramer Presse* i *Kroatische Post* u Zagrebu⁹ te za Gustavova strica, političara i višegodišnjeg zastupnika u hrvatskom saboru Josipa Franka (1844. – 1911.),¹⁰ no ne i za Gustava. Podatke o Gustavu Franku crpimo s obiteljske grobnice na zagrebačkom Mirogoju, u kojoj su uz Gustava Franka (1864. – 1932.) pokopani i njegov otac Jakob Frank, te njegova mlađa braća Leo Frank (1875. – 1913.) i Edmund (Edo) Frank (1872. – 1931.).¹¹ Obiteljsku grobnicu uzvisuje kopija Michelangelova *Mojsija* iz crkve San Pietro in Vincoli u Rimu, čije je postavljanje 1932. godine popratio tjednik *Svijet*, istaknuvši da je skulptura Mojsija izrađena u ateljeru na području Carrare prema želji godinu dana ranije preminuloga Edmunda (Ede) Franka, »velikog poznavaoa i štovatelja osobito stare klasične umjetnosti.«¹² U godini podizanja spomenika, nekoliko mjeseci nakon novinskoga osvrtu preminuo je Gustav Frank. Podatke o njegovoj profesionalnoj karijeri crpimo prvenstveno iz tadašnjega dnevnoga tiska. Saznajemo da je bio pravnik, po nalogu Zemaljske vlade u više je navrata boravio u Americi kako bi proučio stanje hrvatskih iseljenika u toj zemlji,¹³ te je kao voditelj iseljeničkog vladinog ureda 1914. godine pao pod sumnju ilegalnih radnji, koje su međutim, kako proizlazi iz ondašnjega tiska, ubrzo odbačene.¹⁴ Osim što se Gustavu Franku predbacivalo nezakonito dodjeljivanje koncesije parobrodarskom društvu *Canadian Pacific*, sumnjičilo ga se i za nezakonito izdavanje izvoznih dozvola vojnim obveznicima za određenu naknadu tijekom Balkanskih ratova 1912. i 1913. godine. O tim je radnjama bilo obavješteno Carsko i kraljevsko ratno ministarstvo, kao i Ministarstvo vanjskih poslova u Beču o čemu saznajemo iz dokumenata koji se čuvaju u Austrijskom državnom arhivu.¹⁵

Skupljačku karijeru Gustava Franka daje naslutiti tekst Gjüre Szaba *O hrvatskim zbirkama i sabiračima*, navodeći da su »sabirači [...] i sinovi pok. Jakoba Franka«, no opisuje jedino zbirku njihova oca.¹⁶ Jakob Frank »svoju je mnogostranost posvjedočio i u svojim zbirkama« skupivši vrijednu zbirku stakla i porculana, predmete od bronce i slonove kosti, minijature, pokućstvo i slike.¹⁷ Veliki broj od ukupno 273 umjetnička predmeta potjecao je od hrvatskog plemstva. Njegov je »sabirački dar bio nasljedan« jer je »znatnu zbirku starina« skupio već njegov otac Imanuel Frank u Osijeku.¹⁸ Zbirka Imanuela Franka je »1848. propala«, a zbirku Jakoba Franka većim je dijelom posthumno, 1906. godine otkupio Muzej za umjetnost i obrt.¹⁹ Potječući iz obitelji skupljača, Gustav Frank uložio je znatan trud i vrijeme u formiranje vlastite zbirke, što se može naslutiti iz sačuvanih izvoznih dozvola.

Od bečke aukcijske kuće *Pollak & Winternitz* sa sjedištem u Weihburggasse 7 u prvom bečkom okrugu Gustav Frank je početkom 1919. godine nabavio »francuski brončani sat«, za koji je kuća *Pollak & Winternitz* ishodila dozvolu izvoza 14. ožujka.²⁰ Nažalost ništa poblize ne saznajemo o toj umjetnini, osim da je u Zagreb prevezena vlakom. Isti datum, 14. ožujka 1919. godine, nosi još jedna zamolba za dozvolu izvoza koju je osobno uputio Gustav Frank, očito boraveći u to vrijeme u Beču. Zatražio je odobrenje izvoza za brončane dijelove za jedan sat i za dva svijećnjaka, koje je nabavio, kako proizlazi iz zamolbe, od Willija Kurtza.²¹ Wilhelm (Willi) Kurtz

(1897. – 1942.) vodio je trgovinu umjetninama u istoj ulici gdje je svoje sjedište imala ranije spomenuta aukcijska kuća *Pollak & Winternitz*, u Weihburggasse na broju 4.²² Osim kao trgovac umjetninama bio je aktivan u židovskom sportskom društvu *Hakoa*, ostavivši značajan trag u austrijskom sportu kao višestruki prvak u boksu.²³ Nakon pripojenja Austrije Njemačkoj njegova trgovina umjetninama je aranzirana, a on je deportiran u koncentracione logore u Dachau, potom Buchenwald i Auschwitz, gdje je ubijen 1942. godine. S Wilhelmom Kurtzom Gustav Frank očito je usko poslovno surađivao. Kurtz je za Gustava Franka 9. svibnja 1919. zatražio dozvolu izvoza za nekoliko predmeta umjetničkog obrta nabavljenih od aukcijske kuće *Samuel Kende / Leo Schidlhof* sa sjedištem u Rotenturmstraße 14 (sl. 1).²⁴ Nažalost zbog šturoga navoda, »2 brončana svijećnjaka«, »porculanska figura djevojčice s košarom cvijeća«, »bista cara Franje« »starobečki porculan šalica i tanjurić« nije bilo moguće pobliže odrediti nabavljene umjetnine.²⁵ Isplačena svota iznosila je 14.000 kruna, no na zamolbi nije naveden način slanja. Ostaje otvoreno je li Gustav Frank spomenute umjetnine izravno preuzeo u trgovini Wilhelma Kurtza. Najvjerojatnije se i molba od J. Glückselig & Sohn od 21. ožujka 1919. na prezime Dr. Frank odnosila upravo na Gustava Franka,²⁶ iako se ne može isključiti niti brata Edu Franka također kolekcionara, koji je ostao zapamćen prvenstveno kao investitor trokatne najamne kuće Frank na uglu Mažuranićeva trga i Hebrangove ulice, sagrađene 1912./1913. prema projektu Viktora Kovačića.²⁷ Trgovinu umjetninama *J. Glückselig & Sohn*, osnovanu još 1870. godine, vodili su braća Samuel i Maximilian Glückselig koji su osim prodaje antikviteta u trgovini organizirali i prodajne aukcije u suradnji s drugim antikvarima.²⁸ Međutim, prodaja u trgovini sve do dvadesetih godina 20. stoljeća ostala je braći Glückselig glavni način poslovanja i najznačajniji izvor prihoda. Godine 1913. preselili su se u Stallburggasse 2 u bečkome prvom okrugu, a ta je adresa navedena i na molbi. Navedene umjetnine »starobečka šalica«, »starobečki tanjur zlatnoga ruba« te litografija s prikazom bana Jelačića nažalost nije moguće identificirati.²⁹

Iako nije bilo moguće pobliže odrediti umjetnine za Gustava Franka, Kukovićeve ulica 31, današnja Hebrangova, sačuване dozvole važan su izvor saznanja o njegovoj skupljačkoj aktivnosti u Beču. Kako proizlazi iz dozvola, Frank se dobro snalazio među tada najznačajnijim bečkim trgovcima umjetninama i aukcionarima. Osobno je kupovao od trgovaca umjetninama, u doba kad se tek počinju, nakon prekida zbog ratnih godina, organizirati velike aukcijske prodaje.³⁰ Zauzimao je značajno mjesto među tadašnjim skupljačima, o čemu svjedoči i članak *Die Zagreber privaten Kunstsammlungen*, tiskan povodom obilježavanja četrdeset godina izlazenja *Zagreber Tagblatta* 1925. godine, a članak su ubrzo potom objavile i bečke novine *Internationale Sammler Zeitung*.³¹ Gustav Frank istaknut je kao skupljač »s izvanrednim smislom za umjetnost«, a njegov stan kao »maleni muzej«. ³² Najprije je pohvaljena njegova zbirka minijatura, koju je činilo tridesetak umjetnina. Istaknuta je minijatura švedsko-francuskoga minijaturista Petera Adolfa Halla (1739. – 1793.) s prikazom grofice iz plemićke ruske obitelji Woronzow-Daschkow ili

1. Molba za izvoz umjetnina za Gustava Franka, 9. svibnja 1919. (BDA-Archiv, 1919., 391)

Request for the export of artworks to Gustav Frank, May 9, 1919

Vorontsov-Dashkov.³³ Autor potom nabraja i druge »očaravajuće« minijature, pretežno austrijskih minijaturista 19. stoljeća, portret princeze iz plemićke mađarsko-austrijske obitelji Batthyány-Strattmann, koju je prema minijaturi austrijskog minijaturista Moritza Michaela Daffingera naslikao njegov učenik Emanuel Thomas Peter,³⁴ portret grofa Kielmansegga koji je naslikao Heinricha Friedricha Fügera,³⁵ portret barunice Paule Frank od Daffingera te portret grofice Erdödy rodene Festetics francuskog slikara Jean-Baptistea Isabeyja.³⁶ Od brončanih predmeta istaknuta su dva sata u stilu Luja XVI., no radi li se možda o jednom nabavljenom 1919. godine u Beču nije moguće utvrditi. U zbirci porculana prevladavao je bečki porculan, kako je već i vidljivo iz zamolba za izvoz, a među velikim brojem slika autorski su najzastupljeniji bili domaći slikari. Istaknuta je velika Bukovčeva slika *Crnogorka na sastanku*, za koju je Bukovac 1883. osvojio *Grand-Prix* u Parizu, stara kopija po Veroneseu, jedna slika mađarskog slikara Mihályja Munkácsyja, no bez

određenja teme, te dva krajolika ruskoga romantičarskog slikara marina Ivana Aivazovskija, a posljednja je navedena slika bana Jelačića na konju slikara Geigera.³⁷ Kao najveća vrijednost istaknuta je zbirka starog namještaja, prvenstveno u stilu iz razdoblja Luja XV. i Luja XVI.

Jedina slika kojoj je danas moguće ući u trag jest *Crnogorka na sastanku* Vlahe Bukovca iz Nacionalnoga muzeja moderne umjetnosti u Zagrebu.³⁸ Vera Kružić-Uchtyl u Bukovčevoj monografiji navodi da se slika nalazila nekoć u vlasništvu Josipa Franka, strica Gustava Franka.³⁹ Od 1925. godine zasigurno se nalazila u vlasništvu Gustava Franka, o čemu svjedoči opširan novinski osvrt o njegovoj zbirci. Povodom pedesete godišnjice Strossmayerove galerije 1934. godine bila je izložena na retrospektivnoj izložbi hrvatske umjetnosti s napomenom o vlasništvu Susi Frank.⁴⁰ Pod kojim je okolnostima potom prešla u ruke Želimira Mažuranića (1882. – 1941.) ostaje nepoznato, no kao njegovo vlasništvo bila je izložena na *Izložbi umjetnina u korist zimske pomoći za sirotinju grada Zagreba*.⁴¹ Želimir Mažuranić ostvario je uspješnu odvjetničku karijeru, a pripadnost društvenoj eliti potvrdio je i na političkom području kao ministar u vladi i predsjednik Senata Kraljevine Jugoslavije.⁴² Nakon njegove smrti 1941. godine slika je očito prešla u vlasništvo njegove sestre Aleksandre Nestorov (Nestoroff) Mažuranić (1878. – 1971.) na čijem je popisu zbirke, koji je sastavila Komisija za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina 26. veljače 1946. godine, prepoznajemo pod brojem »31. Slika, ulje na platnu. Bukovac, Crnogorka. Sign. 1883.«⁴³ Aleksandra Nestorov ustupila je sliku za izlaganje pri prvom poslijeratnom postavu Moderne galerije 1948. godine, a njezino je ime navedeno u privremenom katalogu tadašnje Moderne galerije Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.⁴⁴ Nedugo potom slika je otkupljena za Modernu galeriju. Ime Želimira Mažuranića spominje se u zapisniku ostavinskog postupka nakon smrti Gustavova brata Ede Franka ukazujući na blisku povezanost s obitelji Frank.⁴⁵ Iz oporuke Ede Franka proizlazi i da je Strossmayerova galerija trebala baštiniti neke njegove umjetnine.⁴⁶ Riječ je o portretu Ede Franka Celestina Medovića i njegova oca Jakoba Franka Vlahe Bukovca koji su trebali biti ustupljeni Galeriji nakon smrti njegove majke. Regina Frank preminula je 1940. godine u dobi od 85 godina,⁴⁷ a dvije slike nisu očigledno bile ustupljene Galeriji jer je slika Vlahe Bukovca *Jakob Frank* bila ponuđena na prodaju 2017. godine putem aukcijske kuće Art salon Zagreb.⁴⁸

Zakon o zabrani izvoza ubrzo je od izvorne ideje zaštite umjetničkoga blaga prerastao u mehanizam zaštite državnoga blaga odnosno državne blagajne.⁴⁹ Početkom 1921. uvedena je izvozna naknada (*Ausfuhrabgabe*) za djela koja su procijenjena na iznos veći od 30.000 kruna. Ubrzo se međutim počela primjenjivati i na djela manje vrijednosti, iznoseći isprva 5 posto, potom 12 posto, a od rujna 1922. godine 17 posto procijenjene vrijednosti umjetnine. Međutim umjetnine za Zagreb, s obzirom na nisku procijenjenu vrijednost, nisu podlijegale izveznoj naknadi. Tijekom 1923. godine zabilježen je veći broj zahtjeva za izvozom umjetnina zbog izlaganja na *Proletnom Salonu* (*Ausstellungsgut*). Zamolbe su uputili kipari Frane Cota iz Kurzbauergasse⁹⁵⁰ i

Joza Turkalj iz Böcklingasse 1⁵¹ te slikar Marino Tartaglia iz atelijera u Löwengasse 32.⁵²

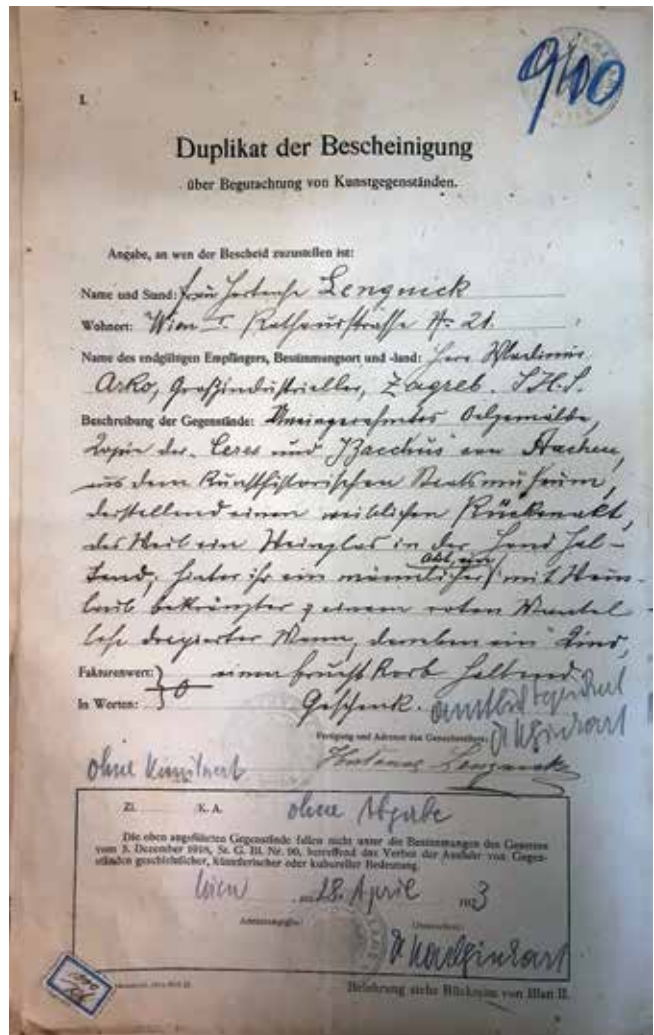
Izvozna dozvola na ime Vladimira Arka

Iz 1923. godine sačuvana je jedna izvozna dozvola s imenom Vladimira Arka.⁵³ Kao jedna od središnjih ličnosti zagrebačke privrede između dvaju ratova, Vladimir Arko (1888. – 1945.) nije ostao zapamćen samo kao industrijalac, ekonomist i kemičar, podigavši tvornice špirita, kvasca, likera, kemikalija i emajliranog posuda, kao suosnivač Zagrebačke burze 1918. godine te kao predsjednik reorganizirane Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu (1923.–1928.),⁵⁴ nego i kao istaknuti kolekcionar i mecena.⁵⁵ Njegov stan prema nacrtima Ignjata Fischera sa zbirkom umjetnina u Vlaškoj 116 predstavljen je 1925. godine javnosti kao primjer »razvijenoga kulta otmjenog i umjetničkog nutarnjeg uređenja.«⁵⁶ Osim u *Hrvatskoj metropoli*, fotografije Arkova stana, salona i spavaće sobe objavljene su i u tjedniku *Svijet* uz isticanje harmonije uređenja i istančanog ukusa.⁵⁷ Njegova rezidencija u Vlaškoj bila je usko isprepletena s poslovnicom tvrtke i tvorničkim kompleksom. Očigledno željan razdvajanja poslovne od privatne sfere, Arko 1938. godine angažira arhitekta Alfreda Albinija za izgradnju kuće na zagrebačkome Gornjem gradu.⁵⁸ Na uglu Demetrove i Basaričekove ulice nastaje kreativna gornjogradska interpolacija s vrtom, s citatima i varijacijama na temu unutrašnjeg rješenja iz stambenog bloka u Vlaškoj koji »odaju privrženost Arkovih staroj kući.«⁵⁹

Zbirka Vladimira Arka uvrštena je među nekolicinu »posebničkih zbirki« za vrijeme Drugoga svjetskoga rata o kojima se posebno skrbrilo kako njezini umjetnički predmeti ne bi nastradali zbog zračnih napada.⁶⁰ Žena Vladimira Arka Josipina Bogomila, poznatija kao Pipa Arko Tavčar (1891. – 1974.), po suprugovoj se smrti nastavila brinuti za zbirku umjetnina zatraživši zaštitu nad zbirkom od Ministarstva prosvjete Federalne Države Hrvatske.⁶¹ Zbirka u Basaričekovoj 24 popisana je u kolovozu 1945. godine,⁶² a rješenje o zaštiti doneseno je u rujnu iste godine.⁶³ Svjesna pomanjkanja stambenog prostora koje je vladalo u poslijeratnim godinama u Zagrebu i želeći preteći pritiske Stambenoga odsjeka, Pipa Arko Tavčar sama je izabrala podstanare koji »znadu cijiniti [...] vrijednosti«,⁶⁴ a Komisiji za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina ustupila je već 1945. godine dvije prizemne prostorije za KOMZA-ino skladište umjetnina.⁶⁵ No tijekom 1946. i 1947. godine Stambeni je odsjek vršio pritisak za iseljenjem podstanara, dodjeljivanjem Pipi Arko Tavčar samo jedne sobe i useljenjem novih stanara.⁶⁶ I dok je žalba Pipe Arko Tavčar iz 1946. godine bila uvažena,⁶⁷ žalba iz 1947. godine odbijena je,⁶⁸ te je Konzervatorski zavod mogao samo uputiti molbu Stambenom odsjeku da za »dodjeljivanje stanara, sustanara i podstanara« bude saslušan izaslanik tog zavoda.⁶⁹ Tijekom 1948. godine skladište KOMZA-e bilo je ispražnjeno, a Pipa Arko ne odustajući u nastojanjima zaštite stambenih prostora i zbirke, zatražila je proglašenje privatne zbirke javnoga karaktera.⁷⁰ Proglašenje zbirke javnom uključivalo je zaštitu ne samo predmeta kao takvih nego i njihova razmještaja u čitavom stanu, čime se indirektno trebala osi-

gurati zaštita čitavog stana.⁷¹ Međutim taj 'viši' oblik zaštite Pipi Arko nije odobren s obrazloženjem »da su već otvorene javnosti zbirke srodnoga karaktera dapače većeg umjetničkog kvaliteta.«⁷² Taj 'viši' oblik zaštite nije pomogao niti Kamili Radovan (1902. – 1998.), vlasnici vrijedne zbirke, koja je unatoč statusu zbirke javnog karaktera zbog »nepravilnoga iskorištavanja stambenoga prostora« bila iseljena iz svoje vile u Nazorovoj 56 te se početkom 1949. godine uselila s dijelom svoje zbirke u prizemne prostorije kuće u Basaričekovoj 24.⁷³

Popis zbirke Arko iz 1945. godine broji 74 umjetnička predmeta, među kojima uz brojne sagove i vrijedni namještaj prevladavaju slike hrvatskih umjetnika moderne, Vlahe Bukovca, Bele Čikoša Sesije, Vladimira Becića, Nikole Mašića, Menci Clementa Crnčića, Emanuela Vidovića, Maksimilijana Vanke, Ivane Kobilce, Marina Tartaglie, Ferde Kovačevića, Miroslava Kraljevića, Ivana Tišova te skulpture Roberta Frangeša Mihanovića, Frane Kršinića i Tome Rosandića.⁷⁴ U zbirci su se isticala dva rada stranih autora, jedan zimski krajolik mađarskoga slikara Eleméra Vassa iz 1917. godine i *Trg sa satorima* rumunjskoga slikara Huga Munda. Navedene umjetnine ne ukazuju na aktivnost Vladimira Arka na bečkom tržištu umjetninama, te je utoliko zanimljivija sačuvana izvozna dozvola na njegovo ime, koja doduše ne dokumentira Arkove kontakte s trgovcima umjetninama ili aukcijskim kućama, nego izravno s privatnom osobom (sl. 2). Riječ je o Hortensi Lengnick (1869. – 1947.), ženi kapetana fregate Artura Lengnicka (1862. – 1936.),⁷⁵ čiji je sin Artur ml., kako proizlazi s natpisa na grobnici u bečkom Hietzingu, poginuo 1916. godine u Prvome svjetskom ratu.⁷⁶ Hortensa Lengnick zatražila je odobrenje izvoza jedne slike, čiji osobito pomni opis omogućuje njezino određenje kao kopije u ulju slike *Dioniz, Cerera i Amor* Hansa van Aachena iz Kunsthistorisches Museuma u Beču.⁷⁷ Slika je ocijenjena »ohne Kunstwert« (bez umjetničke vrijednosti) i nije podlijegala plaćanju pristojbe. Iako nije zabilježeno na dozvoli, Hortensa Lengnick bila je ujedno i autorica slike. Ta saznanja crpimo s aukcijske prodaje u organizaciji minhenske kuće Hempel od 6. prosinca 2012. godine, kad je na prodaju bila ponuđena signirana kopija slike *Dioniz, Cerera i Amor* Hansa van Aachena.⁷⁸ Signatura je pročitana kao »H. Lenonick«, no zasigurno se radi o Hortensi Lengnick, čija umjetnička odnosno amaterska slikarska aktivnost nije istražena. Kopija po Aachenovoj slici nije zabilježena na popisu zbirke Arko iz 1945. godine, niti ju se može prepoznati na sačuvanim fotografijama stana u Vlaškoj ulici.⁷⁹ No činjenica da se nekoć nalazila u zbirci Arko upotpunjuje saznanja o Arkovu ukusu. Ne investirajući u slike starih majstora, Arko je odabirom kopija zasigurno pokazivao interes za ranija razdoblja. Posjedovao je nekoliko kopija po slikama Petera Paula Rubensa. Nasuprot kopiji *Pijani Silen* u salonu u Vlaškoj ulici visjela je kopija *Dva satira* (sl. 3).⁸⁰ Obje je kopije naslikao Menci Clement Crnčić, koji je ljubav prema Rubensovoj umjetnosti razvio usavršavajući se kod Williama Ungera, čija je osnova nastave bilo kopiranje starih majstora.⁸¹ Crnčić je i autor kopija *Putti s vijencem cvijeća* i *Antonije i Kleopatra* po Rubensu.⁸² Prema popisu iz 1945. u zbirci Arko nalazile su se i dvije Crnčićeve marine,⁸³ a Crnčićev *Portret zagrebačkog građanina* Vladimir Arko poklonio je 1940. godine tadašnjoj

2. Molba za izvoz slike za Vladimira Arka, 28. travnja 1923. (BDA-Archiv, kutija 26 /1923./, 910)

Request for the export of a painting to Vladimir Arko, April 28, 1923

3. Ignjat Fischer, interijer stana Vladimira Arka, Vlaška 116, 1922. (Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka Konzervatorskoga odjela u Zagrebu, Fotografije kompleksa Arko iz zbirke Fischer)

Ignjat Fischer, interior of Vladimir Arko's apartment at 116, Vlaška Street in Zagreb, 1922

Jugoslavenskoj akademiji.⁸⁴ U zbirci se nalazila još jedna kopija po Rubensovoj slici *Samson i Dalila*, koju je naslikao slovenski slikar Jurij Šubic (1855. – 1890.),⁸⁵ autor portreta članova obitelji Tavčar, Pipina oca, političara, pisca i pravnika Ivana i majke Franje, jedne od prvih predstavnica liberalnoga ženskoga pokreta u Sloveniji.⁸⁶ Danas se ti portreti nalaze u Nacionalnoj galeriji Ljubljane, kao i portret Pipe Arko iz 1918. godine Vlahe Bukovca, koji prepoznajemo na popisu zbirke Arko.⁸⁷

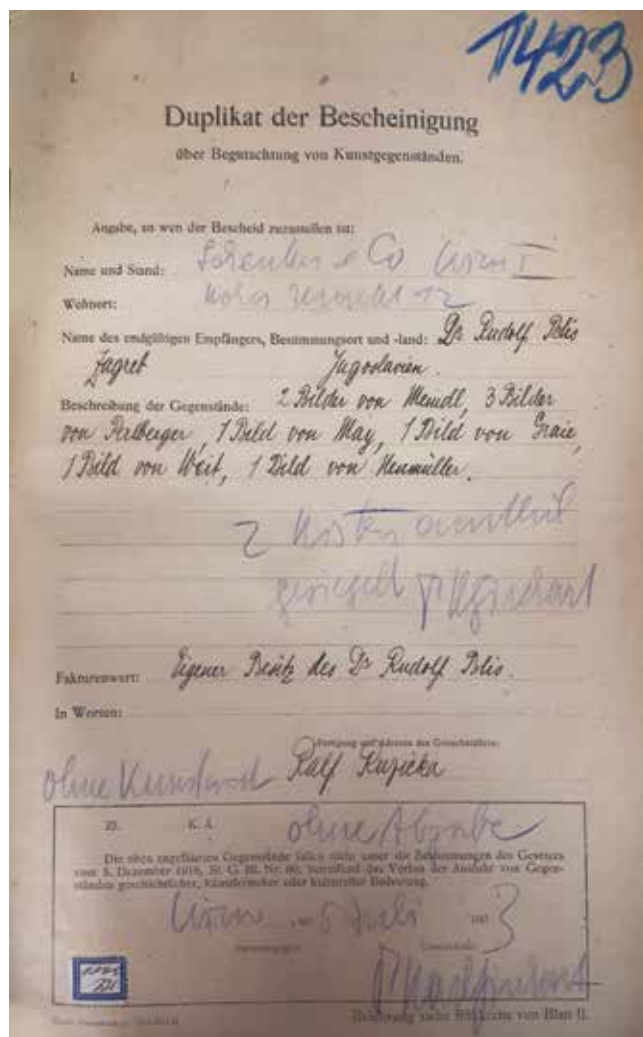
Izvozna dozvola na ime Rudolfa Blisa

Među izvoznim dozvolama iz 1923. godini nailazimo i na Rudolfa Blisa (Blühweiss, Bliss) (1883. – 1943.), pravnika i poduzetnika, rodom iz Križovljana u Hrvatskom zagorju koji je vodio vrlo uspješnu advokatsku karijeru, postavši odvjetnik dijela zagorske aristokracije i plemstva.⁸⁸ Nakon Prvoga svjetskog rata, 1918. godine preselio se u Zagreb gdje se bavio parcelizacijom zagorskih veleposjeda. Osim što je stekao znatan imetak, ostao je zapamćen kao »markantna pojava u zagrebačkom bankarskom i privrednom svijetu.«⁸⁹ Josip Horvat ga opisuje kao čovjeka koji je imao »crtu genijalnosti u trgovačkim i koncepcijama i provedbi, ali npr. sasvim mu je bilo zahirilo estetsko osjećanje, intelektualne potrebe.«⁹⁰ Ipak poznato je da je Rudolf Blis od samoga osnutka Društva prijatelja Strossmayerove galerije bio njegovim članom, financijski potpomažući upotpunjavanje zbirnog fonda Galerije.⁹¹ Nadalje izvozna dozvola ukazuje da na poslovnim putovanjima i boravcima u inozemstvu nije samo »ravnodušno«⁹² prolazio⁹² nego da je i nabavljao umjetnička djela (sl. 4). Putem transportne firme osnovane još 1872. godine *Schenker & Co.*, koja i danas uspješno posluje,⁹³ Rudolf Blis dao je za Zagreb otpremiti više slika za koje nije trebao platiti naknadu. Riječ je o slikama austrijskih ili njemačkih slikara djelatnih početkom 20. stoljeća, poput slikara krajolika i *genre* prizora Alberta Meindla, portretnog slikara Lea Perlbergera, slikara šuma Hansa Neumüllera i impresionističkog slikara Matthiasa Maya.⁹⁴

Po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske Rudolf Blis morao je vratiti svoje staro prezime Blühweiss koje je promijenio 1921. godine. Prijavu imetka vlastima podnijela je njegova supruga Flora (1894. – 1966.) navodeći nekretninu u Žerjavićevoj 18 (današnja Žerjavićeva 16), koju su kupili 1922. godine,⁹⁵ na čijem je pročelju Collegium Hergešić postavio ploču u spomen na Rudolfa Blisa i njegovu kćer Miroslavu Despot. Kao i u većini obrazaca obvezne prijave Židova umjetnine nisu bile navedene. Rudolf Blis uhićen je 1942. godine i odveden u sabiralište, no zahvaljujući intervenciji je pušten.⁹⁶ Umro je od posljedica bolesti 1943. godine.⁹⁷ Njegova supruga Flora i kći Miroslava Despot preživjele su rat.⁹⁸

Izvozne dozvole od 1938. do 1945. godine

Tijekom čitavog razdoblja nacionalsocijalizma vrijedio je Zakon o zabrani izvoza iz 1918. godine, no s drukčijom

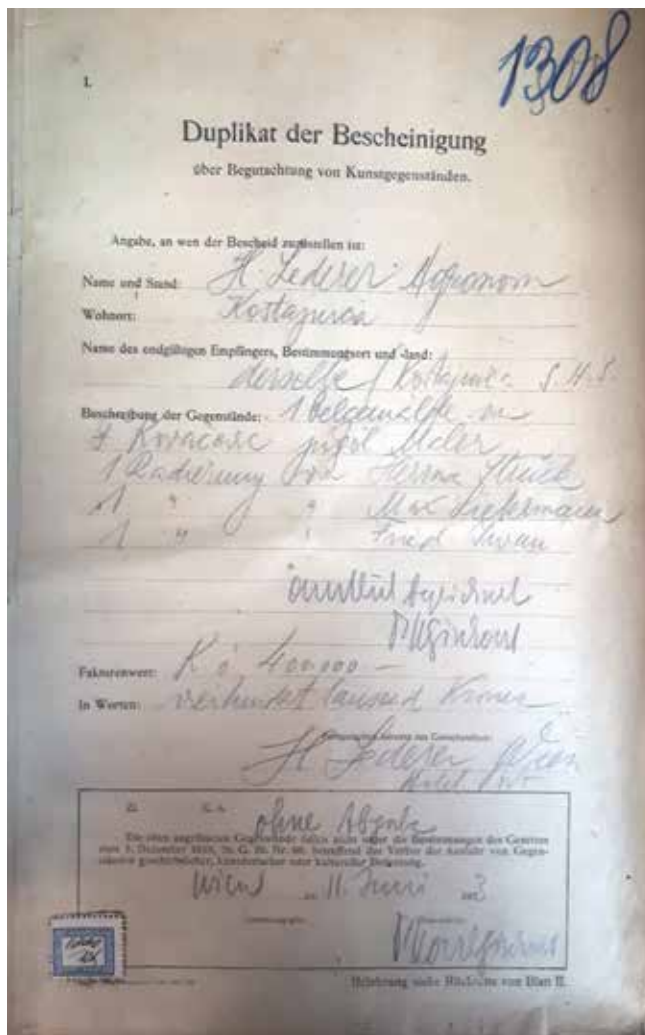

4. Molba za izvoz umjetnina za Rudolfa Blisa, 5. srpnja 1923. (BDA-Archiv, kutija 27 /1923./, 1423)

Request for the export of artworks to Rudolf Blis, July 5, 1923

primjenom. Već je 1934. godine ukinuto pravo na žalbu zbog neodobrenja izvoza, a uvedene su i sigurnosne mjere poput popisivanja zbirke i stavljanja pod zaštitu države.⁹⁹ Upravo su te mjere imale nezapamćene posljedice nakon 1938. godine. Uz zabranu izvoza izricala se mjera prisilne pohrane (*Sicherstellung*), pod izlikom sprečavanja izvoza vrijednih umjetnina u inozemstvo. Oduzete židovske umjetnine istaknutih židovskih skupljača na taj su način ostajale unutar zemlje i bile raspoređivane u javne muzejske zbirke.¹⁰⁰ Do listopada 1941. godine kad je iseljavanje službeno zabranjeno, pristigao je ogroman broj zamolbi za dozvolom izvoza.¹⁰¹ Većim dijelom radilo se o tipičnim predmetima građanskog doma za koje je dobivena dozvola, no čiji transport zbog ratnih prilika na granicama, odnosno u lukama nije trebao uspješno proteći. Znatan broj zamolbi s oznakom »Umzugsgut«¹⁰² (selidba) bio je namijenjen i za Zagreb.

U takvim su okolnostima molbe za izvoz tek nabavljenih umjetnina bile prava rijetkost. Iz 1938. godine sačuvana je

5. Molba za izvoz umjetnina za Hinka Lederera, 11. lipnja 1923. (BDA-Archiv, kutija 27 /1923./, 1308)

Request for the export of artworks to Hinko Lederer, June 11, 1923

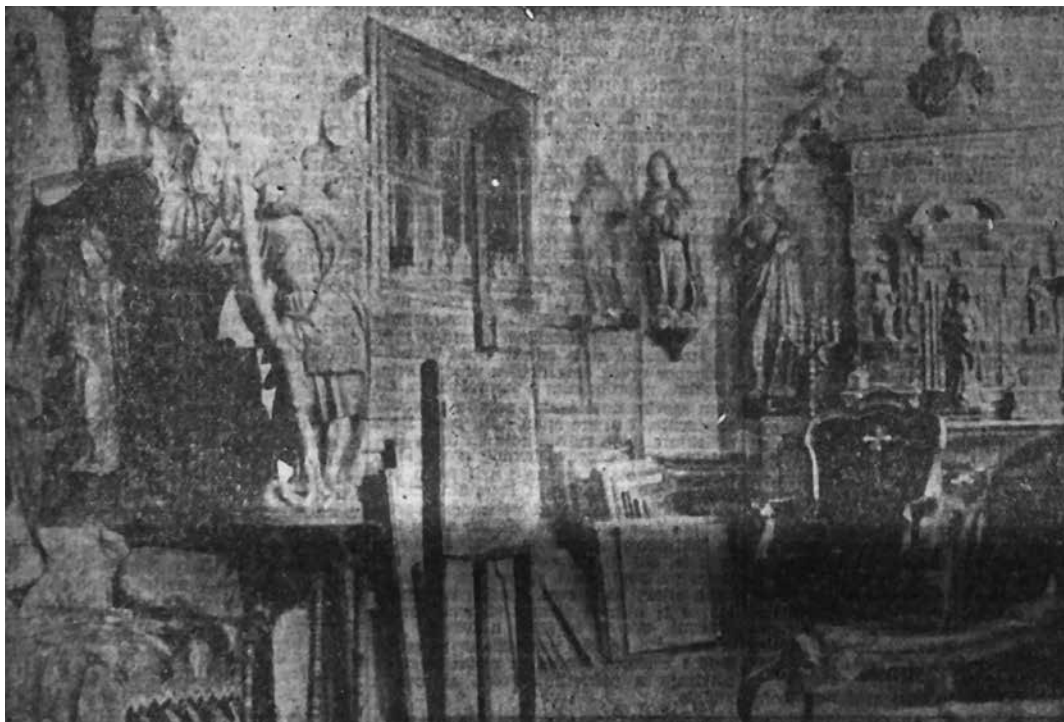
dozvola izvoza za primatelja Ervina Weissa (1884. – 1966.),¹⁰³ istaknutoga zagrebačkog kolekcionara koji je na bečkom tržištu umjetninama bio aktivan od dvadesetih godina 20. stoljeća.¹⁰⁴ U šturom opisu slike »stado na pojilu« može se prepoznati slika *Stado s pastirima* iz Strossmayerove galerije starih majstora.¹⁰⁵ Osim Ervina Weissa nailazimo na još jednog židovskog kolekcionara koji se i nakon pripojenja Austrije Njemačkoj aktivno nastavio baviti skupljanjem umjetnina. Dana 6. veljače 1939. trgovac i agronom Hinko Lederer (1886. – 1979.) dobio je dozvola izvoza jednoga modernog ženskog portreta u ulju.¹⁰⁶ Dozvolu je zatražila firma *Perl* od aukcijske kuće *Dorotheum*. Jednu od svojih posljednjih nabava umjetnina, prije nego je pravodobno izbjegao iz Zagreba, Hinko Lederer realizirao je u aukcijskoj kući koja je već u to vrijeme preuzela monopol nad prodajom umjetnina oduzetih židovskim obiteljima.¹⁰⁷ Ime Hinka Lederera nailazimo i na dozvolama za izvoz dok je još živio u rodnoj Hrvatskoj Kostajnici. Godine 1923. osobno je zatražio

dozvolu za izvozom nekoliko umjetnina (sl. 5). Nažalost ni u ovom slučaju nije bilo moguće identificirati navedena djela, sliku Ferde Kovačevića i grafike Hermannna Strucka, Maxa Liebermanna i Friedricha Iwana,¹⁰⁸ no sačuvane dozvole vrijedan su izvor za upotpunjavanje saznanja o nekadašnjoj zbirci Hinka Lederera.

Među brojnim zamolbama za izvozom za Zagreb na kojima je kao razlog naveden »Umzugsgut« (selidba) tek je neznatni broj uspio realizirati selidbu u Zagreb i tamo se trajno nastaniti. Među njima ističu se operni pjevač i glazbeni pedagog, vlasnik trgovine umjetninama Galerie Holbein, Fritz Lunzer (1896. – 1970.), čija je zbirka uključivala slike i crteže starih majstora i austrijskih slikara 19. i 20. stoljeća,¹⁰⁹ te slikar Artur Oskar Aleksander (Alexander) (1876. – 1953.).

Izvozne dozvole na ime Artura Oskara Aleksandera

Artur Oskar Aleksander potjecao je iz ugledne zagrebačke židovske obitelji Aleksander, izabравši jedini među članovima brojne obitelji slikarstvo kao životni poziv.¹¹⁰ Studirao je u Parizu i Beču, gdje je živio i djelovao od 1905. godine, ostavši poznatiji u tom gradu nego u domovini.¹¹¹ Etablirajući se kao slikar portreta, mrtve prirode i krajolika Artur Oskar Aleksander bavio se i skupljanjem umjetnina. Svoju je veliku zbirku smjestio u Rodaunu u Beču, gdje je živio od 1920. godine.¹¹² Veze s domovinom nije prekinuo, a 1939. godine svoje je slike i zbirku odlučio preseliti u Samobor. Dio svoje zbirke predao je špediterskoj i skladišnoj kući (*Speditions- und Lagerhaus AG Caro & Jellinek*), a za preostali dio zatražio je dozvolu u vlastito ime (sl. 6). Kuća *Caro & Jellinek* dobila je dozvolu izvoza za 136 njegovih uljnih slika, skica, crteža i pastela te 20 starih slika i drvene plastike,¹¹³ a Aleksanderu je odobren izvoz za 68 slika, 109 skulptura, dva oltara, sedam satova i tri perzijska tepiha.¹¹⁴ Zasebno tražena izvozna dozvola za tri starije drvene skulpture *Bogorodica-zaštitnica*, *Sveti Kristofor* i *Sveti Pavao* također je dobivena. Izvozne dozvole ukazuju samo na opseg Aleksanderove zbirke, no ilustrirani novinski osvrti, koji su objavljeni nakon njegova preseljenja u Samobor, omogućuju uvid u zbirku Artura Oskara Aleksandera. U tjedniku *Novosti* 1940. godine izašla je serija članaka u kojima je hvaljeno ne samo slikarstvo Artura Oskara Aleksandera nego i njegova zbirka i ukus kao kolekcionara. Prvi kat vile na obronku Stražnika Aleksander je pretvorio u »jedinostveni muzej dragocjenih umjetnina.«¹¹⁵ Osim drvenih skulptura od 13. do 18. stoljeća, zbirku činile su i slike talijanskih, nizozemskih i flamanskih majstora. Novine navode djela Tintoretta, Veronesea, van Dycka, Snydersa, Tiziana, Rafaela, Rembrandta, iako prema reprodukcijama nije moguće donijeti mišljenje o autorima.¹¹⁶ Umjetnina je skupljao u Francuskoj, Italiji, Njemačkoj, Austriji i Češkoj, a saznajemo i o počecima njegove skupljačke aktivnosti, o prvoj kupovini drvene *Pietà* na obali pariške Seine te o ljubavi prema gotičkom razdoblju koje je razvio »grijući se« u Muzeju Cluny.¹¹⁷ *Novosti* su izvijestile i o njegovoj kupovini skulpture sv. Jurja od bečkoga trgovca

7. Atelje Artura Oskara Aleksandera (*Novosti*, 9. lipnja 1940., 17)
Atelier of Artur Oskar Aleksander, 1940

bio u vlasništvu određenoga zagrebačkog inženjera D. W. kome je Aleksander prodao sliku.¹²¹

Aleksander je jedva preživio ratne godine, povukavši se nakon 1945. gotovo u potpunosti od javnosti. Povodom njegove smrti objavljen je osvrt u novinama u kojem se nastojalo spasiti Aleksanderovu zbirku za narod.¹²² Ideja tadašnjega upravitelja Samoborskog muzeja Ivica Sudnika da umjetnine ostanu u vlasništvu obitelji, ali budu prenesene u Muzej nije se ostvarila. Novinski članak potaknuo je interes Ministarstva prosvjete za Aleksanderovu zbirku. Tim je povodom Elvira Aranjoš, referentica Odsjeka za muzeje Ministarstva prosvjete, uputila dopis Konzervatorskom zavodu o statusu Aleksanderove zbirke, raspitujući se je li zbirka bila evidentirana i zaštićena i koji su koraci poduzeti nakon slikarove smrti.¹²³ Zanimljivo je ustanoviti da je Aleksanderova zbirka ostala nezamijećena i za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, a potom i u vrijeme Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

* * *

Izvozne dozvole daju tek djelomičan uvid u aktivnost zagrebačkih kolekcionara na bečkom tržištu, ne omogućujući dublje zadiranje u karakter njihovih zbirki, no potvrđuju važnost Beča kao europskoga kulturnog središta koje i nadalje kao magnet privlači stanovnike iz nekadašnje zajedničke Austro-ugarske Monarhije, ostajući i dalje centrom gospodarske, kulturne i znanstvene djelatnosti hrvatske elite.¹²⁴ Riječ je prvenstveno o uspješnim industrijalcima koji su pripadali najbogatijem dijelu privredne elite i koji su razvili samosvijest primjerenu svojoj ekonomskoj moći. Izvozne dozvole ukazuju da su rijetko slijedeći novi, suvremeni umjetnički pravci, nego da su birani predmeti karakteristični za tadašnje uređenje građanskog doma, predmeti umjetničkog obrta i slike i minijature umjetnika 19. odnosno početka 20. stoljeća. Ipak izvozne dozvole važan su izvor saznanja o skupljačkoj aktivnosti nekadašnjih istaknutih privrednika i poduzetnika koji su svoj prestiž potvrđivali i umjetničkim predmetima koje su skupljali.

Bilješke

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-1356 *Istraživanje provenijencije umjetnina u zagrebačkim zbirnama (ZagArtColl_ProResearch)*.

- 1 Usp. THEODOR BRÜCKLER, Entstehung und Wirkung des Österreichischen Ausfuhrverbotsgesetzes 1918–1923, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 48 (1994.), 1–18.
- 2 Usp. EVA FRODL-KRAFT, Gefährdetes Erbe. Österreichs Denkmalschutz und Denkmalpflege 1918–1945 im Prisma der Zeitgeschichte, Wien, 1997., 6–45.
- 3 THEODOR BRÜCKLER (bilj. 1), 8.
- 4 90. Gesetz vom 5. Dezember 1918, betreffend das Verbot der Ausfuhr und der Veräußerung von Gegenständen von geschichtlicher, künstlerischer oder kultureller Bedeutung, u: *Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich*, 1918., 128–129, 128, čl. 1.
- 5 Gesetz vom 5. Dezember 1918 (bilj. 4), čl. 3.
- 6 Gesetz vom 5. Dezember 1918 (bilj. 4), čl. 4.
- 7 Gesetz vom 5. Dezember 1918 (bilj. 4), čl. 4.
- 8 Beč, Bundesdenkmalamt-Archiv (dalje: BDA-Archiv), Ausfuhr, Ausfuhrformulare, 1919., kutija 25 (1918.–1920.), 26 (1923.), 27 (1923.), sačuvana je još samo jedna kutija izvoznih dozvola za Štajersku (Ausfuhr 67/1, 1920.–1937.). Ostali spisi uništeni su prilikom sređivanja depoa. Na informacijama zahvaljujem Mag. Anneliese Schallmeiner iz ureda Komisije za istraživanje provenijencije u Beču (*Büro der Kommission für Provenienzforschung*).
- 9 Frank, Jakob (Jakov), u: *Židovski biografski leksikon, radna verzija* (ur. Ivo Goldstein), <https://zbl.lzmk.hr/?p=3409> (pristupljeno 19. svibnja 2022.); VERA HUMSKI, Frank, Jakob (Jakov), u: *Hrvatski biografski leksikon* (ur. Nikša Lučić), <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6277> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 10 Frank, Josip (Josef, Josif), u: *Židovski biografski leksikon* (bilj. 9), <https://zbl.lzmk.hr/?p=3412> (pristupljeno 19. svibnja 2022.); MIRJANA GROSS, MLADEN ŠVOB, Frank Josip (Josef, Josif), u: *Hrvatski biografski leksikon* (bilj. 9), <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6278> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 11 Usp. Dr. Gustav Frank, <https://billiongraves.com/grave/Gustav-Frank/13060060> (pristupljeno 19. svibnja 2022.). Usp. i Dr. Gustav Frank, <https://www.geni.com/people/Dr-Gustav-Frank/6000000138738615878> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 12 Michelangelo na Mirogoju, *Svijet* (30. travnja 1932.), 445.
- 13 Frankov šogor, tiskar Pfeifer u Osijeku, *Svetlost* (1. kolovoza 1909.), 3; Kraih u Pittsburgu, *Jutarnji list* (23. kolovoza 1913.), 4.
- 14 Političke bilješke, Canadian Pacific, *Obzor* (20. veljače 1914.); Canadian Pacific, *Obzor* (21. veljače 1914.); Enthüllung über die Canadian in Kroatien, *Arbeiter-Zeitung* (25. veljače 1914.), 7; Naše iseljivanje, *Hrvatski narod* (26. veljače 1914.); Canadian Pacific, *Jutarnji list* (16. travnja 1914.); Zar opet nove trzavice, Canadian Pacific, *Novosti*, 8/103 (16. travnja 1914.); Obustavljena istraga u aferi Canadian Pacific, *Obzor* (16. travnja 1914.), 2.
- 15 Beč, Österreichisches Staatsarchiv, AT-OesTA/HHStA MdÄ AR F 15-18, 2-17, Frank, Gustav Dr. - Auswanderungsumtriebe in Zagreb. Vidi i AT-OesTA/HHStA MdÄ AR F 15-54-19, Amerika 39 – Kroatische Propaganda in Amerika, Gründung einer kroatisch-amerikanischen Bank und eines kroatischen Asyls in New York, Reise des kroatisch-slawnischen Regierungskonzipisten Dr. Gustav Frank nach New York..
- 16 Usp. GJURO SZABO, O hrvatskim zbirnama i sabiračima, *Narodna starina*, 2/2 (1922.), 186–193.
- 17 GJURO SZABO (bilj. 16), 188.
- 18 *Ibid.*
- 19 GJURO SZABO (bilj. 16), 188, 190.
- 20 BDA-Archiv, kutija 1919., Beilageblatt zum Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Pollak & Winternitz, 14. ožujka 1919., 35.
- 21 BDA-Archiv, kutija 1919., Beilageblatt zum Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Gustav Frank, 14. ožujka 1919., 34.
- 22 U toj je ulici svoje sjedište našao veliki broj knjižara, antikvara i trgovaca umjetninama. Usp. GEORG HUPFER, *Zur Geschichte des antiquarischen Buchhandels in Wien*, diplomski rad, Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien Wien, 2003.
- 23 Usp. Wilhelm Willy Kurtz, <http://juedische-sportfunktionaere.vga.at/jso/view/1081> (pristupljeno 19. svibnja 2022.); Gerhard Botz – Peter Dusek – Martina Lajczak (ur.), *“Opfer”-/“Täter”- Familiengeschichten: Erkundungen zu Nationalsozialismus, Verfolgung, Krieg und Nachkrieg in Österreich und seinem europäischen Umfeld*, Wien, 2014., 122–126.
- 24 BDA-Archiv, kutija 1919., Beilageblatt zum Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Willi Kurtz, 9. svibnja 1919., 391.
- 25 BDA-Archiv, kutija 1919., Beilageblatt zum Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Willi Kurtz, 9. svibnja 1919., 391.
- 26 BDA-Archiv, kutija 1919., Beilageblatt zum Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, J. Glückselig & Sohn, 21. ožujka 1919., 352.
- 27 Galerija nepokretnih kulturnih dobara Grada Zagreba, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Kuća Frank, <http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/f3047f410813535bc1257f3e00491517?OpenDocument> (pristupljeno 19. svibnja 2022.)

- 28
SARAH BOCK, Auktionshaus für Altertümer Glückselig; Antiquitätenhandlung J. Glückselig & Sohn u: *Lexikon der österreichischen Provenienzforschung*, <https://www.lexikon-provenienzforschung.org/glueckselig-auktionshaus-fuer-altertuemmer> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 29
BDA-Archiv, kutija 1919., Beilageblatt zum Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, J. Glückselig & Sohn, 21. ožujka 1919., 352.
- 30
Usp. *German sales 1901–1929, Bibliographie der Auktionskataloge aus Deutschland, Österreich und der Schweiz* (ur. Joachim Brand), 2019., <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/volltexte/2019/6565> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 31
FRANJO DEAK, Die Zagreber privaten Kunstsammlungen, 40 Jahre Zagreber Tagblatt, *Zagreber Tagblatt*, 40 (1925.), 37; Die privaten Kunstsammlungen Agrams, *Internationale Sammler Zeitung. Zentralblatt für Sammler, Liebhaber und Kunstfreunde*, 17/4 (1925.), 28–29.
- 32
Die privaten Kunstsammlungen Agrams (bilj. 31), 28.
- 33
Ibid.
- 34
Ibid.
- 35
Ibid.
- 36
Ibid.
- 37
Najvjerojatnije je riječ o historijskom slikaru Karlu Josefu Geigeru.
- 38
Vlaho Bukovac, *Crnogorka na sastanku*, 1883., ulje na platnu, 201 × 104 cm, Zagreb, Nacionalni muzej moderne umjetnosti. VERA KRUŽIĆ-UCHYTIL, Vlaho Bukovac, život i djelo, 1855. – 1922., Zagreb, 2005., 333, kat. br. 146; VERA KRUŽIĆ-UCHYTIL, Djelovanje Salona na formiranje i deformiranje Vlaha Bukovca, *Peristil* 4/1 (1961.), 115–128, 124.
- 39
VERA KRUŽIĆ-UCHYTIL (bilj. 38, 2005.), 333.
- 40
Retrospektivne izložbe hrvatske umjetnosti o pedesetoj godišnjici Strossmayerove galerije, katalog izložbe, Zagreb, 1934., kat. br. 1.
- 41
Izložba umjetnina u korist zimske pomoći za sirotinju grada Zagreba, katalog izložbe, Zagreb, 1941., kat. br. 135.
- 42
Usp. STJEPAN MATKOVIĆ, Pravo umjesto sile: Elita i ideje Lige naroda u međuratnoj Hrvatskoj, u: *Zbornik Drage Roksanđića* (ur. Damir Agičić – Hrvoje Petrić – Filip Šimetin Šegvić), Zagreb, 2019., 997–1007.
- 43
Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Zbirka starije građe, Komisija za sakupljanje i zaštićivanje kulturnih spomenika i starina — Zagreb, 1945.–1954. (dalje: MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA), 74/1946, br.
31. Usp. i Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Zbirka starije građe, Zaštićene privatne zbirke — rješenja o proglašenju zaštite nad konfisciranim umjetninama: Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture; Konzervatorski zavod Hrvatske (1945. – 1961.), (dalje: MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ), Privatna zbirka Aleksandra Nestoroff Mažuranić.
- 44
Moderna galerija Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Umjetnost 19. i 20. stoljeća, privremeni katalog, Zagreb, 1948., kat. br. 92.
- 45
Arhiv Strossmayerove galerije (dalje: ASG), 1932., Zapisnik u ostav. predmetu iza pok. dr. Frank Ede, 15. siječnja 1932.
- 46
ASG, 1932., Josip Torbar Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti [2. lipnja 1931.].
- 47
Regina Frank, <https://billiongraves.com/grave/Regina-Frank/26126466> (pristupljeno 19. svibnja 2022.). Regina Frank navodi se kao vlasnica slika Vlahe Bukovca, *Crnogorka na bunaru*, kat. br. 2, i Bele Čikoša Sesije, *Penelopa*, kat. br. 28, *Retrospektivne izložbe hrvatske umjetnosti* (bilj. 40).
- 48
Vlaho Bukovac, *Jakob Frank*, 1896., ulje na platnu, 64 × 54 cm, DENIS DERK, Dva nepoznata Bukovca čekaju proljetnu aukciju, *Večernji list*, 6. travnja 2017., <https://www.vecernji.hr/kultura/dva-nepoznata-bukovcacekaju-proljetnu-aukciju-1161354> (pristupljeno 17. studenoga 2022.). Sliku Celestina Medovića *Portret dr. Edmunda Franka* objavila je Vera Kružić Uchytel kao izgublenu sliku s izložbe 1901. godine. Vera Kružić Uchytel, *Mato Celestin Medović*, Zagreb, 1978., 212, kat. br. 275.
- 49
THEODOR BRÜCKLER, Zum Problem der Restitution von Kunstschätzen nach 1945, *Unsere Heimat. Zeitschrift für Landeskunde von Niederösterreich*, 70/2 (1999.), 89–99, 90.
- 50
BDA-Archiv, kutija 26 (1923.), Frane Cota, Duplikat der Bescheinigung über Begutachtung von Kunstgegenständen, 12. svibnja 1923., 852.
- 51
BDA-Archiv, kutija 26 (1923.), Joza Turkalj, Duplikat der Bescheinigung über Begutachtung von Kunstgegenständen, 12. svibnja 1923., 851.
- 52
BDA-Archiv, kutija 26 (1923.), Marino Tartaglia, Duplikat der Bescheinigung über Begutachtung von Kunstgegenständen, 14. svibnja 1923., 860.
- 53
BDA-Archiv, 26 (1923.), Hortensa Lengnick, Duplikat der Bescheinigung über Begutachtung von Kunstgegenständen, 28. travnja 1923., 910.
- 54
ANĐELKA STIPČEVIĆ DESPOTOVIĆ, Arko, Vladimir, u: *Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=839> (pristupljeno 19. svibnja 2022.); JURAJ GUIĆ, *Zaštita i revitalizacija gradskog bloka Badel. Vlaška ulica, Kvaternikov trg, Šubičeva ulica, Martičeva ulica, Derenčinova ulica u Zagrebu*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016.

- 55
MARINA BAGARIĆ, Izgradnja rezidencije i tvornice Vladimira Arka u Zagrebu (1918.–1938.), u: *Zbornik 3. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti* (ur. Andrej Žmegač), Zagreb, 2013., 215–220.
- 56
Unutrašnjost zagrebačkih palača, *Hrvatska metropola*, 1/6 (28. ožujka 1925.), 61.
- 57
Uredjenje naših domova, *Svijet* (4. veljače 1928.), 121–122; Naši domovi, *Svijet* (22. prosinca 1928.), 553.
- 58
MELITA ČAVLOVIĆ – ANDREJ UCHYTIL, Arhitektonske kompozicije Alfreda Albinija, *Prostor. Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 21/1(45) (2013.), 26–43.
- 59
MARINA BAGARIĆ (bilj. 55), 217.
- 60
Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Zbirka starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskoga ureda, Posebničke zbirke, pohrana zbog zračnih napadaja, 19. lipnja 1943., 205–1943.
- 61
Prema svjedočanstvu Josipa Horvata Vladimir Arko se otrovao 7. lipnja 1945. JOSIP HORVAT, *Preživjeti u Zagrebu, Dnevnik 1943–1945.*, Zagreb, 1989., 238.
- 62
MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 251/1945, Zapisnik sastavljen u stanu Pipa Arko Tavčar, Basaričekova 24, 25. kolovoza 1945.; MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar.
- 63
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Privatna zbirka Pipa Arko Tavčar, rješenje o zaštiti, 21. rujna 1945.
- 64
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Pipa Arko Tavčar Konzervatorskom zavodu, 21. svibnja 1947.
- 65
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Arko Pipa iz Zagreba oduzeće prava raspoložbe i korištenja dijela stana – žalba, 2. svibnja 1946. Usp. i Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske (dalje: HR-HDA-291), kutija 65, Elvira Aranjoš, Izvještaj o komisijskom pregledu zaštićenih zbirki umjetnina, 10. rujna 1948.
- 66
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Pipa Arko Tavčar Konzervatorskom zavodu, 21. svibnja 1947.
- 67
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Arko Pipa iz Zagreba oduzeće prava raspoložbe i korištenja dijela stana – žalba, 2. svibnja 1946.
- 68
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Arko Pipa žalba, Rješenje, 20. svibnja 1947.
- 69
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Ljubo Karaman Stambenom odsjeku Gradskog narodnoga odbora Rajona I., 12. rujna 1947.
- 70
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Pipa Arko Tavčar, Zbirka Arko – ne može se proglasiti javnom, 9. studenoga 1948.
- 71
Usp. IVA PASINI TRŽEC, So-called Private Collections of Public Interest in Zagreb and Their Destiny during Socialism, u: Christian Fuhrmeister – Barbara Murovec (ur.), *Transfer of Cultural Objects in the Alpe Adria Region in the 20th Century*, Wien – Köln, 2022., 425–441.
- 72
HR-HDA-291, kutija 65. Vladimir Tkalcic, Ljubo Karaman, Draginja Zdenčaj, Zapisnik komisije, 4. studenoga 1948.
- 73
MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Eugen i Kamila Radovan, Gradski narodni odbor u Zagrebu, Stambeni odjel, Rješenje, 26. lipnja 1948. Više o zbirci Radovan vidi IVA PASINI TRŽEC (bilj. 71); IVA PASINI TRŽEC, O sudbini jedne zagrebačke zbirke/On the Fate of a Collection from Zagreb, online poster 2018, <https://www.transcultaa.eu/wp-content/uploads/2018/09/poster09.pdf> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 74
MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 251/1945.
- 75
Lengnick Artur, u: *Österreichisches Biographisches Lexikon*, https://www.biographien.ac.at/oeb/l/Lengnick_Artur_1862_1936.xml (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 76
Hortense Lengnick, <https://www.findagrave.com/memorial/161072871/hortense-lengnick> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 77
Hans van Aachen, *Dioniz, Cerera i Amor*, ulje na platnu, 163 × 113 cm, Beč, Kunsthistorisches Museum.
- 78
Usp. <https://www.hampel-auctions.com/a/archive-catalogue-detail.html?la=en&a=91&s=313&id=509148&g=Gem%C3%A4lde-19-20-Jhdt> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 79
Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka Konzervatorskoga odjela u Zagrebu, Fotografije kompleksa Arko iz zbirke Fischer, Fotografije stana Vlaška 116.
- 80
MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 251/1945, br. 6 i 13. Peter Paul Rubens, *Pijani Silen*, ulje na dasci, 212 × 214,5 cm, München, Alte Pinakothek; Peter Paul Rubens, *Dva Satira*, ulje na dasci, 75,5 × 61 cm, München, Alte Pinakothek.
- 81
PETRA VUGRINEC, Crnčićevi otisci ljepote, u: *Retrospektiva Menci Clement Crnčić (1865. – 1939.)*, katalog izložbe (ur. Petra Vugrinec), Zagreb, 2016., 41–47, 41.
- 82
MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 251/1945, br. 7 i 20. Peter Paul Rubens, Frans Snyders, Jan Wildens, *Putti s vijencem cvijeća*, ulje na platnu, 120 × 203,8 cm, München, Alte Pinakothek.
- 83
MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 251/1945, br. 5 (»Slika ulje na platnu, More Crnčić, sgn vel 112 × 170cm«) i br. 28 (»Slika, ulje na platnu: M. Cl. Crnčić: More. Vel. 73 × 92 cm«).

- 84
ASG, 1940., Vladimir Arko Pretsjetništvu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 11. rujna 1940. ASG, 1940., Artur Schneider Vladimiru Arku, Zagreb, 24. rujna 1940. i 3. listopada 1940. Menci Clement Crnčić, *Portret zagrebačkog trgovca Arka*, 1909., ulje na platnu, 149,8 × 109,8 cm, Zagreb, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, inv. br. MG-442.
- 85
MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 251/1945, br. 21. Peter Paul Rubens, *Samson i Dalila*, ulje na dasci, 185 × 205 cm, London, National Gallery.
- 86
Jurij Šubic, *Dr. Ivan Tavčar*, 1885., ulje na platnu, 137 × 101 cm, Ljubljana, Nacionalna galerija; inv. br. NG S 1779; Jurij Šubic, *Franja Tavčar*, 1887., ulje na platnu, 134 × 101 cm, Ljubljana, Nacionalna galerija, inv. br. NG S 1808.
- 87
MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 251/1945, br. 29. Vlaho Bukovac, *Pipa Arko Tavčar*, 1918., ulje na platnu, 104 × 82 cm, Ljubljana, Nacionalna galerija. Usp. *Tavčarjev zbornik* (ur. Igor Grdina), Ljubljana, 2015., 195, sl. 15.
- 88
Blis, Rudolf (Blühweiss, Bliss), u: *Židovski biografski leksikon* (bilj. 9), <https://zbl.lzmk.hr/?p=2459> (pristupljeno 19. svibnja 2022.); JOSIP HORVAT, *Živjeti u Hrvatskoj 1900. – 1941. (Zapisci iz nepovrata)*, Zagreb, 1984., 324–326.
- 89
JOSIP HORVAT (bilj. 88), 324.
- 90
JOSIP HORVAT (bilj. 88), 326.
- 91
Usp. npr. Državni arhiv u Zagrebu, 802. Fond Društvo prijatelja Strossmayerove galerije, HR-DAZG-802, Popis članova Društva prijatelja Strossmayerove galerije, 18. studenoga 1928.
- 92
JOSIP HORVAT (bilj. 88), 325.
- 93
Die Geschichte hinter DB Schenker, <https://www.dbschenker.com/at-de/ueber-uns/geschichte> (pristupljeno 19. svibnja 2022.)
- 94
BDA-Archiv, kutija 27 (1923.), Duplikat der Bescheinigung über Begutachtung von Kunstgegenständen, Rudolf Blis, 5. srpnja 1923., 1423.
- 95
Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo državne riznice NDH. Odjel za novčarstvo, državnu imovinu i dugove. Ured za podržavljeni imetak, PONOVA, HR-HDA-1076, kutija 662, Obrazac I obvezne prijave imetka Židova, Blühweiss, Flora, 30. lipnja 1941.
- 96
Blis, Rudolf (Blühweiss, Bliss), u: *Židovski biografski leksikon* (bilj. 9), <https://zbl.lzmk.hr/?p=2459> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 97
Ibid.
- 98
Despot Miroslava (Blühweiss, Blis, Bliss, Fricika), u: *Židovski biografski leksikon* (bilj. 9), <https://zbl.lzmk.hr/?p=3056> (pristupljeno 19. svibnja 2022.), »Fricika bijesna, bila na sudu zbog vraćanja imovine, pa su je tamo zapitali kako su ona i Flora, zapravo, kao Židovke ostale na životu pod NDH?« JOSIP HORVAT (bilj. 61), 246.
- 99
EVA FRODL-KRAFT (bilj. 2), 7.
- 100
Usp. BRIGIT SCHWARZ, *Hitlers Sonderauftrag Ostmark. Kunst- und Museumspolitik im Nationalsozialismus*, Wien – Köln – Weimar, 2018.
- 101
EVA FRODL-KRAFT (bilj. 2), 158–159.
- 102
U razdoblju od 1938. do 1945. godine sačuvano je više od 50 zamolbi za izvoz s destinacijom Zagreb. BDA-Archiv, kutije 28–67.
- 103
BDA-Archiv, kutija 45 (1938.), Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Friedrich Laudner, 23. studenoga 1938., 8556.
- 104
Usp. IVA PASINI TRŽEC, *Slike starih majstora iz zbirke Ervina i Branke Weiss u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu, Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 43 (2019.), 231–241.
- 105
Michiel Carrée, *Stado s pastirima*, 1685., ulje na platnu, 58 × 78 cm, Zagreb, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-701.
- 106
BDA-Archiv, kutija 49 (1939.), Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Perl, 6. veljače 1939., 920. Više o Hinku Ledereru i njegovoj zbirci vidi IVA PASINI TRŽEC, *O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji za vrijeme i nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske, Peristil*, 64 (2021.), 97–113.
- 107
O djelovanju Dorotheuma usp. STEFAN AUGUST LÜTGENAU – ALEXANDER SCHRÖCK – SONJA NIEDERACHER, *Zwischen Staat und Wirtschaft, das Dorotheum im Nationalsozialismus*, Wien et al., 2006.
- 108
Duplikat der Bescheinigung über Kunstgegenständen, Hinko Lederer, 11. lipnja 1923. BDA-Archiv, kutija 27 (1923.), 1308.
- 109
Više o zbirci Fritza Lunzera vidi IVA PASINI TRŽEC – LJERKA DULIBIĆ, *Tragom djela starih majstora u zagrebačkim privatnim zbirkama kroz opus Grge Gamulina, izlaganje na skupu Za Grgu Gamulina: Znanstveni skup povodom stotinu i desete obljetnice rođenja Grge Gamulina (1910.–1997.)*, 7. – 8. listopada 2021.
- 110
IVAN MIRNIK, *Obitelj Alexander ili kratka kronika izbrisnog vremena, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 28 (1995.), 96–127, 117–121.
- 111
Aleksander, Artur Oskar, u: *Židovski biografski leksikon* (bilj. 9), <https://zbl.lzmk.hr/?p=2922> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).
- 112
IVAN MIRNIK (bilj. 110), 118.
- 113
BDA-Archiv, kutija 50 (1939.), Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Caro und Jellinek, 27. veljače 1939., 1476.
- 114
BDA-Archiv, kutija 51 (1939), Ansuchen um Ausfuhrbewilligung, Artur Oskar Aleksander, 24. veljače 1939., 1652.

115

MILAN KATIĆ, U Samoboru povučeno živi umjetnik, Zagrepčanin A. O. Aleksander koji je više poznat u Parizu, Londonu, Beču i New-Yorku nego li u domovini, *Novosti*, 157 (9. lipnja 1940.), 17–18.

116

MILAN KATIĆ, Jedno senzacionalno otkriće, Jedinствена umjetnička zbirka drvene plastike od XIII do XVIII vijeka i dragocjene slike starih majstora, Kako je nastala zbirka profesora Aleksandera, *Novosti*, 164 (16. lipnja 1940.), 16–17.

117

MILAN KATIĆ (bilj. 116), 16.

118

Ibid.

119

MILAN KATIĆ (bilj. 116), 17.

120

Noyes Wilson Fisk, <https://www.findagrave.com/memorial/41853380/noyes-w-fisk> (pristupljeno 19. svibnja 2022.).

121

Više o zbirci Žige Herzoga vidi IVA PASINI TRŽEC (bilj. 106).

122

VLADO MAJER, Blago na Stražniku, Neobična historija razbaštinenog fanatika, *Vjesnik u srijedu* (13. svibnja 1953.), 7.

123

Hrvatski državni arhiv, Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu, HR-HDA-1095, kutija 89, Elvira Aranjoš, Zbirka Aleksander u Samoboru, zaštita, 25. svibnja 1953.

124

Usp. npr. ISKRA IVELJIĆ, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb, 2017.; *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900.*, katalog izložbe (ur. Irena Kraševac – Petra Vugrinec), Zagreb, 2017.

Summary

Iva Pasini Tržec

Export Permits from the Archives of the Austrian Federal Monuments Office in Vienna as a Source of Knowledge about the Practices of Zagreb's Art Collectors

On December 5, 1918, the provisional national assembly of the Republic of Germany-Austria, after long debates, passed the Law on the Prohibition of Export and Sale of Objects of Historical, Artistic, and Cultural Value (*Gesetz betreffend das Verbot der Ausfuhr und der Veräußerung von Gegenständen von geschichtlicher, künstlerischer oder kultureller Bedeutung*). Shortly afterwards, requests for export permits from private individuals, art dealers, auction houses, and/or transporters of artworks began to arrive at the Federal Monuments Office. Insight into the requests kept in the archives of the Federal Monuments Office in Vienna (Bundesdenkmalamt), successor of the State Monuments Office for the period from 1919 to 1938, is only partial, since only four boxes of documents have been preserved from that period, but the export permits from the time between the annexation of Austria to Germany and 1945 have been fully preserved. Analysing the preserved export permits with Zagreb as their destination as well as other relevant sources, the author has presented the activity of individual collectors from Zagreb on the Viennese art market in the interwar period and identified their contacts with Viennese auction houses and art dealers. In terms of the number of requests, the jurist Gustav Frank (1864–1932), head of the immigration office in America, who was particularly active on the Viennese art market in 1919, stands out. Frank came from a family of collectors and invested considerable effort and time in putting together his own collection, as can be inferred from the preserved export permits. He did well among the most important Viennese art dealers and auctioneers at the time, personally buying from Viennese art dealers in the first district. Export permits

from 1923 speak of the collector's practice of the jurist and entrepreneur Rudolf Blis (1883–1943) and also expand our knowledge about the collecting activity and interests of the industrialist Vladimir Arko (1888–1945).

After the turning point in 1938, most of the requests were related to permissions to export art objects due to emigration. Painter Artur Oskar Aleksander (1876–1953) managed to transfer his large art collection to Samobor, where he himself moved. From 1938 to 1945, only two export permits are preserved which confirm the continued active presence of Zagreb collectors on the Viennese art market. They are linked to the Jewish collectors Ervin Weiss (1884–1966) and Hinko Lederer (1886–1979), who, despite the advance of National Socialism, continued to make purchases on the Viennese art market. Considering the preserved requests with Zagreb as their destination, it follows that most of them were approved because they referred to works of lesser artistic value, unimportant for Austrian culture, which abounded on the local art market anyway. Although most of the purchased objects were artisan artefacts, along with paintings, miniatures, and sculptures that were typically used for the decoration of bourgeois homes, the export permits not only confirm the importance of Vienna as a cultural centre, but are an important source of knowledge about the collecting activity of prominent businessmen and entrepreneurs who asserted their prestige with the art objects they collected.

Keywords: Austrian Federal Monuments Office, export permits, Gustav Frank, Vladimir Arko, Rudolf Blis, Hinko Lederer, Artur Oskar Aleksander